

Czynniki środowiska rodzinnego w kontekście wychowania dzieci do sukcesu życiowego

Family environment factors in the context of preparing children for life success

DOI 10.25951/12950

Wprowadzenie

Rodzina jest podstawowym środowiskiem wychowawczym i rozwojowym człowieka. Zainteresowanie badaczy tą grupą społeczną jest najważniejszym obszarem eksploracji naukowej osób zajmujących się tematyką wychowania. Funkcjonowaniem środowiska rodzinnego zajmują się przede wszystkim przedstawiciele: pedagogiki, socjologii, psychologii, filozofii, antropologii, ale pośrednio również wielu innych dyscyplin naukowych. Wśród wielu uwarunkowań odnoszących się teleologii wychowania – i to nie tylko w zakresie wychowania rodzinnego – wskazać można takie oddziaływanie, które w efekcie doprowadzi do twórczej samorealizacji, a co związane jest z posiadaniem wysokiego poziomu skuteczności podejmowanych przez człowieka działań. Taka efektywność ułatwia z kolei osiąganie pozytywnych rezultatów własnych działań, czyli mniejszych lub większych sukcesów. To właśnie kategoria, którą jest „sukces” zyskuje w ostatniej dekadzie coraz większą popularność w pedagogice¹.

Celem artykułu jest ukazanie znaczenia czynników środowiska rodzinnego, które w opinii rodziców mają istotne znaczenie w procesie wychowania dzieci do sukcesu życiowego. Ważny jest również kontekst poprzedzający prezentację wyników badań własnych, który związany jest

¹ Zob.: J. Bałachowicz, *Edukacja wczesnoszkolna w procesie zmiany. Dyskurs standardów czy dyskurs wartości?*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2017, nr 1; A. Cybał-Michalska, *Młodzież akademicka a kariera zawodowa*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013; A. Murawska, *O sukcesie w wychowaniu. Paradoxy, napięcia, nieredukowalne sprzeczności*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2020, nr 8; A. Tchorzewski de, *Sukces i porażka w wychowaniu*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce: kwartalnik dla nauczycieli” 2014, nr 4.

z uprzednim wskazaniem cech, które w opinii rodziców powinny posiadać ich dzieci po osiągnięciu dorosłości. Na podstawie przytoczonych wyników badań można stwierdzić, że dla badanych osób, w procesie wychowania najważniejszym czynnikiem sprzyjającym osiągnięciu sukcesu życiowego było wspieranie u dziecka wiary we własne siły, a najczęściej wskazywaną cechą, którą chcieliby widzieć u własnych, dorosłych dzieci, była umiejętność walki o własne sprawy. To ważne informacje dla wszystkich rodziców, ale również dla nauczycieli, wychowawców, terapeutów i osób zajmujących się zagadnieniami familiologicznymi. Obydwa czynniki związane są bowiem bezpośrednio z oddziaływaniem wychowawczym, niewymagającym posiadania i wydatkowania znacznych środków finansowych, zamieszkiwania terenów o określonej infrastrukturze czy reprezentowanymi preferencjami konsumenckimi, politycznymi, religijnymi, itd. Są one przede wszystkim związane z osobistym oddziaływaniem i zaangażowaniem rodziców w procesy wychowawcze i całą sferę przestrzeni rozwoju własnych dzieci.

Jak jednak rozumieć i realizować w procesie wychowania rodzinnego pomoc i wsparcie dla młodego człowieka w ugruntowaniu w nim samym przekonania o własnych możliwościach? Co oznacza posiadanie umiejętności walki o ważne dla siebie sprawy? Czy w dążeniu do samorealizacji i sukcesu zbyt często nie są naruszane prawa innych? Pomimo sukcesywnego zwiększania się poziomu wiedzy pedagogicznej u rodziców czy obserwowalnego wzrostu zainteresowania tematyką holistycznego rozwoju dzieci i młodzieży, odpowiedzi na te pytania wydają się nadal niejednoznaczne. Z pewnością przestrzeganie norm, zasad i wartości, które obecne są w danej kulturze i najmocniej w niej akcentowane, będzie w tym przypadku pomocne. Właściwym będzie również poszanowanie kanonów funkcjonujących w życiu społecznym, respektowanie kodów komunikacyjnych w interakcjach międzyosobniczych czy uzmysłowienie sobie pozytywnego znaczenia transmisji międzypokoleniowej.

Rodzina jako naturalne miejsce realizacji procesu wychowania

Środowisko rodzinne jest podstawowym miejscem rozwoju człowieka. Prawidłowo przebiegający w rodzinie proces opieki, wychowania i edukacji dzieci umożliwia zaspokajanie ich najważniejszych potrzeb. Dodatkowo, dokonująca się w rodzinie socjalizacja, internalizacja preferowanych w danej kulturze wzorców, norm i wartości sprzyja osiągnięciu akceptowanej przez społeczeństwo dojrzałości. Charakteryzuje się ona między innymi samodzielnością, sku-

tecznością w osiąganiu celów i zadań związanych z samorealizacją, ale również prospołecznym nastawieniem jednostki. Swoiste wyposażenie dzieci przez rodziców w takie zasoby, które po osiągnięciu dorosłości gwarantować będą ich prawidłowe funkcjonowanie, jest bardzo ważnym zadaniem współczesnej rodziny. W końcu działanie zakończone pozytywnym rezultatem sprzyja zwiększeniu poziomu samooceny i utrwala przekonanie o sile własnych możliwości. Obecność w środowisku rodzinnym czynników sprzyjających dzieciom w osiąganiu sukcesów jest ważna. Zarówno dzieci, jak i ich rodzice zwykle pragną realizować własną egzystencję charakteryzującą się dostatkiem, brakiem trosk i wysokim poziomem jakości życia. Dobro członków rodziny ubogaca inne, koegzystujące z nią środowiska lokalne, ale i całe społeczeństwo.

O docenieniu znaczenia zagadnień familiologicznych w rozwoju człowieka i cywilizacji w ogóle, świadczy niedawne wyodrębnienie w klasyfikacji nauki polskiej nowej dziedziny – dziedziny nauk o rodzinie. Jednocześnie przyporządkowano do niej – na razie jedyną w tym zbiorze – również nową dyscyplinę naukową: naukę o rodzinie. Stało się tak na mocy *Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych*². Jest to widoczna zmiana nie tylko w formalnej, naukowej interpretacji znaczenia rodziny, ale również docenienie faktu jej priorytetowego oddziaływania na rozwój człowieka. To również wskazanie na potrzebę rozwoju wieloaspektowych badań naukowych dotyczących rodziny, na udoskonalanie form oddziaływania rodziców w procesie wychowania, opieki i edukacji własnych dzieci oraz na znaczenie przestrzeni rodzinnej w ogólnocywilizacyjnym, zrównoważonym rozwoju społeczeństwa.

Rodzina jest miejscem, w którym zachodzi wiele procesów wychowawczych. Ich przebieg, a docelowo – ich efekt, uzależniony jest od wielu czynników. Ważny jest preferowany przez rodziców system wartości, posiadanie u dzieci autorytetu, indywidualizacja oddziaływań rodzicielskich, okazywanie dzieciom podmiotowości, rozwijanie ich zainteresowań, ale również kreowanie rozmów czy zwracanie się w kierunku zagadnień, które dotyczą ważnych aspektów przyszłościowej samorealizacji czy celów życiowych.

² Zob.: Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Dz.U. z 2022 r., poz. 2202, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220002202> (data dostępu: 12.11.2022 r.). Zawiera m.in. zmiany w zakresie wprowadzenia nowych dziedzin i dyscyplin naukowych oraz uwzględnia zmodyfikowane nazwy niektórych, dotychczasowych dyscyplin.

W odniesieniu do rodziny – jako pewnej całości, grupy osób, ale również i poszczególnych jej członków – tematyka sukcesu życiowego jest stale aktualna. Rodzice są w naturalny sposób zainteresowani dobrostanem własnych dzieci, który ma im towarzyszyć nie tylko w okresie dzieciństwa, czasie dorzewania, przygotowywania się do dorosłości i przebywania pod bezpośrednią opieką rodziców w domu rodzinnym, ale również – a może nawet przede wszystkim – ma być obecny po osiągnięciu samodzielności. Jak twierdzi A. Cybał-Michalska: „Z edukacyjnego punktu widzenia efektem rozwojowym jest więc „bycie podmiotem sprawczym” przy uwzględnieniu strumienia zmian otaczającej i wciąż na nowo konstruowanej rzeczywistości społeczno-kulturowej” (Cybał-Michalska 2014, s. 127).

Zadowolenie z życia, z tego, co można w nim osiągnąć, kim można być i w jaki sposób można realizować swoje cele i marzenia to ważne obszary prawidłowego rozwoju życia człowieka dorosłego. Współcześnie zaobserwować można znaczną grupę rodziców akcentującą niemal priorytetowe zainteresowanie osiąganiem sukcesów nie tylko przez siebie, ale również przez ich dzieci – i to w płaszczyźnie ich przyszłego życia dorosłego, po usamodzielnieniu się. Zaistnienie (ale i jakość) sukcesu życiowego dzieci staje się nie tylko bieżącym, teoretycznym problemem rodziców, ale również realnie kreowanym działaniem. Pragnienie wychowania i wyposażenia dzieci w wiedzę, umiejętności i kompetencje, aby były one w stanie osiągać w wymiarze im odpowiadającym kolejne sukcesy w przyszłości, po usamodzielnieniu się i założeniu własnej rodziny jest dla wielu rodziców stałym elementem aktywności, bez której trudno byłoby im chyba wyobrazić sobie codzienność. Dzieje się tak często z wyrażnie zaznaczonym uczestnictwem mass mediów. Już kilkanaście lat temu Katarzyna Olbrycht stwierdziła, że: „Rodzina oznacza coraz częściej rodziców starających się inwestować w dzieci za wszelką cenę, zaspokajając ich potrzeby oceniane według własnych wyobrażeń sukcesu życiowego bądź modeli podsuwanych przez media” (Olbrycht 2008, s. 245).

Współczesne procesy wychowawcze przebiegają dynamicznie. Dotyczy to teorii i praktyki, ogólnie używanego nazewnictwa, ale i szczegółowej nomenklatury. Przykładem może być tutaj określanie relacji zachodzących między wychowawcą a wychowankiem. Według Mariana Nowaka we wcześniejszej literaturze pedagogicznej relacje te określano często mianem „relacji wychowawczej” czy też „relacji pedagogicznej”. Takie nazewnictwo spowodowane było m.in. zaznaczeniem różnicy między różnymi oddziaływaniami o charakterze społecznym a wychowaniem. Kilkanaście lat temu nie miało to już takiego znaczenia, a w odniesieniu do wychowania nader często występowały zwroty: „styl wychowania”, „komunikacja”, „interakcja” (Nowak 2008, s. 198). Aktualnie zaobserwować

można zjawisko redefiniowania powszechnie znanych (i uznanych) zjawisk i kategorii, które w szczegółach nowych interpretacji przejawia się pewnym uzależnieniem od indywidualnego postrzegania rzeczywistości, światopoglądu itp. (Karpińska, Zińczuk, Kowalczyk 2021, s. 13–14). Zachodzące zmiany występują w wielu – nie tylko terminologicznych – aspektach szeroko rozumianej przestrzeni wychowawczej. Dotyczy to również środowiska rodzinnego i realizowanego w nim wychowania do sukcesu. Tendencja rodziców do maksymalizacji zapewnienia sukcesów własnym dzieciom również uległa (i nadal ulega) przeobrażeniom. Doraźne sukcesy są nadal ważne zarówno dla rodziców, jak i ich dzieci, ale planowana perspektywa osiągania przyszłych sukcesów uległa znacznemu rozciągnięciu w płaszczyźnie temporalnej. Docelowo osiągnięcie sukcesu często nie jest już celem, ale etapem, pewnym elementem większej całości, swoistym środkiem, który doprowadzić ma do innego, często większego sukcesu.

Rodzina – wyjaśnienia terminologiczne i wybrane wyniki badań

Środowisko rodzinne w zależności od wiodącego tematu poruszanych rozważań może być opisywane w ujęciu teoretyczno-analitycznym, jak również opisowo-badawczym. Interesujące mogą być niezliczone wręcz elementy czy aspekty funkcjonowania rodziny – począwszy od sposobu doboru partnerów do małżeństwa, poprzez zróżnicowane wymiary funkcji rodziny, kolejno poszczególne etapy zmian poziomu wewnętrznej spójności rodziny, relacje między rodzicami a dziećmi, mechanizmy konsumpcji rodzinnej, dominujące modele komunikacji, czynniki sukcesu itp., a skończywszy na analizie składu osobowego rodziny czy wyznaczeniu ogólnych perspektyw rozwoju określonej populacji w kontekście funkcjonowania rodziny (Adamski 2002, s. 9). Funkcje, cechy, wzory, wymiary, modele rodziny są zróżnicowane i często analizowane w powiązaniu z towarzyszącymi rozważaniom uwarunkowaniami kulturowymi. Jednak niezależnie od powyższego, dla potrzeb bieżących rozważań przyjąć, że „(...) rodzina stanowi duchowe zjednoczenie wąskiego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną” (tamże, s. 29), a dodatkowo spośród innych grup wyróżnia ją „(...) współwystępowanie następujących cech: wspólne zamieszkanie członków, wspólne nazwisko, wspólna własność, ciągłość biologiczna oraz wspólna kultura duchowa” (tamże, s. 29), przy czym jednoczesne występowanie wszystkich tych czynników nie jest warunkiem koniecznym.

Jednym z głównych wyznaczników prawidłowego funkcjonowania rodziny jest jej funkcjonalność. Rodzina bez względu na charakteryzujące ją pod pewnymi względami cechy: kulturowe (podział na rodziny: patriarchalne, matriarchalne), demograficzne (podział na rodziny: wielodzietne, dwudzietne itd.), społeczne (podział na rodziny: wykształcone, z tradycjami itd.) postrzegana jest często właśnie przez pryzmat funkcjonalności rodzinnej, tzn. czy zaspokaja ona indywidualne potrzeby swoich członków, czy sprzyja ich rozwojowi, czy w duchu tożsamości rodzinnej dostarcza poczucia jedności itp. Od stopnia realizacji tych zadań zależy, czy jest ona uważana za rodzinę funkcjonalną czy dysfunkcjonalną. Jest to istotna cecha środowiska rodzinnego również ze względu na związaną z integracją całości odpowiednią jedność poszczególnych elementów tworzących daną komórkę rodzinną (Świętochowski 2014, s. 26). W każdym środowisku rodzinnym mnogość funkcjonujących w nim uwarunkowań ma znaczenie, oddziałują one bowiem na wiele bardzo ważnych aspektów codziennej aktywności poszczególnych jej członków. Warto zastanowić się więc np.: jaki jest system uznawanych w rodzinie wartości?, jaki jest poziom i rodzaj dominujących aspiracji?, jak postępują w trudnych, codziennych sytuacjach poszczególni jej członkowie?, jakie mają cele życiowe?, jaki jest zakres zgodności działań między przekonaniami deklarowanymi a tymi realizowanymi? jaki jest poziom własnej skuteczności? Czynniki, które można byłoby wyodrębnić z odpowiedzi na wymienione wyżej pytania wraz z grupą innych, powstałych często w wyniku bieżącego funkcjonowania rodziny, współtworzą specyficzny klimat wychowawczy.

Analiza funkcjonowania środowiska rodzinnego, jego oddziaływania na dzieci, będące jego częścią, w kontekście tematyki sukcesu życiowego uzasadnia przywołanie wyników badań dotyczących niektórych aspektów funkcjonowania rodziny. Dane nie dotyczą bezpośrednio kategorii, którą jest sukces życiowy (wyniki takich badań będą przedstawione w dalszej części tekstu), ale pozwalają na wielowątkowy ogląd czynników pośrednio oddziałujących na postrzeganie sukcesu życiowego w rodzinie³.

³ Na temat sukcesu życiowego ukazał się dotychczas tylko jeden komunikat opublikowany przez CBOS. Dotyczył on dorosłej części społeczeństwa. Sukces życiowy utożsamiany był przez respondentów najczęściej z kategoriami: „dobra rodzina” (29%), „praca, warunki materialne i rodzina” (18%), „dobre zdrowie” (10%), „radość, szczęście, spełnienie marzeń” (8%). Komunikat Centrum Badania Opinii Społecznej BS/89/2013 pt. *Sukces życiowy i jego determinanty*, został opublikowany na podstawie badań wykonanych na próbie badawczej liczącej 1227 osób, <https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php> (data dostępu: 29.10.2022 r.).

Znajdujące się poniżej informacje dotyczące środowiska rodzinnego pochodzą z raportu opublikowanego przez jedną z najbardziej rozpoznawalnych w Polsce instytucji zajmujących się prowadzeniem badań na reprezentatywnej grupie badawczej. Przedstawione zostały w kontekście tych uwarunkowań rodzinnych, które – zgodnie z tematyką artykułu – sprzyjają lub mogą korzystnie oddziaływać na osiągnięcie sukcesu życiowego dzieci.

W wydanym przez Centrum Badania Opinii Społecznej komunikacie z badań pt. *Polacy o wychowaniu dzieci*⁴ znaleźć można informacje, z których wynika, że dominująca część respondentów przypisuje kluczową rolę – w wychowaniu – dobremu porozumieniu, które istnieje między rodzicami i dziećmi (90%). W ostatniej dekadzie podmiotowe traktowanie przez rodziców własnych dzieci ma bardzo istotne znaczenie. Odpowiada aktualnie promowanej w mass mediach formule, która polega na partnerskim budowaniu relacji dziecka z rodzicami. Proces wychowania charakteryzujący się tolerancją, wnikaniem w przeżycia i emocje dzieci jest postawą popularną i często praktykowaną przez znaczną część rodziców. Świadczy o przyjaznym budowaniu relacji, które oparte jest nie tyle na systemie nagród i kar, co na świadomym tworzeniu niepowtarzalnej, rodzinnej atmosfery więzi i zaufania. Ponadto, większość badanych jest zdania, że Polacy poświęcają swoim dzieciom zbyt mało czasu i uwagi (57%), a jednocześnie prawie dwie trzecie z nich wskazuje, że współcześni rodzice są nadmiernie opiekuńczy (60%). Jeszcze większa grupa uważa, że rodzice za bardzo rozpieszczają dzieci (64%). Być może wśród części rodziców popularność nadopiekuńczości czy zbytniego pobbłażania związana jest z poczuciem winy z powodu niepoświęcania większej ilości czasu własnym dzieciom. Będąc nadopiekuńczymi czy ponadprzeciętnie łagodnymi próbują w ten sposób wynagrodzić deficyt wspólnie spędzanego czasu. Dodatkowo, małą ilość czasu spędzanego wspólnie próbują oni nadrobić, organizując dzieciom różnego rodzaju zajęcia pozalekcyjne. Często sami są zaangażowani czasowo i finansowo np. w dowóz dzieci do miejsca realizacji zajęć, potem ich odbiór i odwiezienie do domu. W ten sposób de facto spędzają z nimi więcej czasu, jednak jest to czas, który w budowaniu więzi jest nieefektywny. Pozytywne, rodzinne relacje interpersonalne nie mają w tych warunkach możliwości rozwoju. Zaletą takich działań jest to, że udział w dodatkowych zajęciach sprzyja rozwojowi dziecka i w efekcie jest elementem

⁴ Komunikat Centrum Badania Opinii Społecznej nr 125/2022 pt. *Polacy o wychowaniu dzieci* (październik 2022 r.) został opublikowany na podstawie badań wykonanych na próbie badawczej liczącej 1043 osoby, <https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php> (data dostępu: 29.10.2022 r.).

wspierania dziecka w drodze do jego sukcesu. Warto dodać – i zastanowić się dlaczego? – iż zdaniem badanych współcześni rodzice zbyt rzadko stosują kary fizyczne wobec swoich dzieci (44% wskazań). Respondenci nie są raczej przekonani co do skuteczności własnych oddziaływań wychowawczych, do swoich tłumaczeń i argumentacji, stosowanych werbalnie zachęt i uzasadnień. Dodatkowo, z powyższego wynika, że znaczna część respondentów dopuszcza stosowanie kar cielesnych w wychowaniu. Stosowanie kar fizycznych względem dzieci jest absolutnie niedopuszczalne i nie powinno mieć miejsca nie tylko w rodzinie, ale w jakichkolwiek kontaktach międzyludzkich.

Ważnym aspektem badań dotyczących przestrzeni wychowania w rodzinie są najważniejsze dla rodziców cele, które pragną oni osiągnąć w trakcie trwającego kilkanaście lat procesu wychowywania dzieci. Docelowo wśród cech, które większość badanych najbardziej chciałaby, aby ich dzieci posiadały, gdy dorosną, najczęściej wymienione zostały: „umiejętność walki o swoje sprawy” (63%), „posiadanie własnego zdania, nieuleganie innym” (62%), „dążenie do osiągnięcia własnego szczęścia” (61%), „moralne postępowanie” (59%) oraz „wykazywanie inicjatywy i przedsiębiorczości” i „pomaganie innym” (*ex aequo* 45%) (Komunikat CBOS, 2022, s. 6). Dorosli w tych wyborach opowiedzieli się za priorytetem samodzielności i kreowania indywidualizmu. W procesie dążenia do samorealizacji, do osiągnięcia sukcesu życiowego takie umiejętności z pewnością są czynnikami sprzyjającymi własnej skuteczności. Czy jednak „walka o swoje sprawy” nie zakłada a priori pewnej dozy agresji? Może kluczem do właściwego odczytania intencji odpowiadających jest wynikająca z aż 59% wskazań wysoka pozycja kategorii „moralne postępowanie”? Bo przecież zgodnie z zasadami moralnymi nie można agresywnie, nie zachowując praw innych, walczyć o swoje sprawy. W związku z tym, w opinii respondentów prawdopodobnie „walka o swoje sprawy” zakłada respektowanie autonomii innych i poszanowanie ich dążenia do realizacji własnych celów. Tak, bardzo ważne dla badanych okazało się, aby dzieci po osiągnięciu dorosłości postępowały zgodnie z zasadami moralnymi. Jest duża szansa, że w procesie wychowania będą oni wskazywać na duże znaczenie i preferować utrwalanie zachowań własnych dzieci wynikających z tej właśnie wartości.

Istotne dla badanych okazało się wykształcenie w dzieciach własnej inicjatywy i przedsiębiorczości. Rozwijając znaczenie tej ostatniej, Henryk Bieniok wskazuje, że „Charakterystyczną cechą ludzi przedsiębiorczych jest wytrwałość, pasja działania i entuzjazm” (Bieniok 2019, s. 38), co również należałoby podnieść jako ważne do osiągnięcia w procesie wychowawczym cele. Najmniej

osób wskazało kategorię „dostosowanie się do innych, robienie tego, co inni” (2%), co potwierdza, że w opinii dorosłej części społeczeństwa brak autonomii jest zdecydowanie niepożądany.

W wyborach poszczególnych kategorii odnaleźć możemy swoiste odzwierciedlenie wizji projektowanych przez badanych cech społeczeństwa przyszłości. Nie należy jednak zapominać, że wskazywane ważne cechy mają charakter deklaracyjny i wcale nie muszą być zgodne z realizowanym przez respondentów modelem wychowania. Podobnie deklaracje respondentów niekiedy rozmiągają się z realizowanymi modelami lub występującymi w rzeczywistości postawami. Analizując wyniki przedstawionych powyżej badań, należy uwzględnić ten aspekt podczas ich interpretacji oraz w precyzowaniu wniosków. Szczegółowe dane z badań zawarte zostały w tabeli 1.

Tabela 1. Najczęściej wskazywane przez badanych cechy, które powinny w wieku dojrzałym posiadać ich własne dzieci

Lp.	Kategoria	Wskazanie
1.	Umiejętność walki o swoje sprawy	63 %
2.	Posiadanie własnego zdania, nieuleganie innym	62 %
3.	Dążenie do osiągnięcia własnego szczęścia	61 %
4.	Moralne postępowanie	59 %
5.	Wykazywanie inicjatywy i przedsiębiorczości	45 %
6.	Pomaganie innym	45 %
7.	Dobra współpraca z innymi	43 %
8.	Bycie patriotą	38 %
9.	Bycie dobrym obywatelem	38 %
10.	Umiejętność podejmowania ryzyka	32 %
11.	Zarabianie dużej ilości pieniędzy	27 %
12.	Angażowanie się w życie otoczenia, miejsca zamieszkania	26 %
13.	Bycie człowiekiem religijnym	24 %

14.	Trzymanie się sprawdzonych sposobów postępowania	13 %
15.	Poświęcanie się pracy, karierze zawodowej	3 %
16.	Dostosowanie się do innych, robienie tego, co inni	2 %

Źródło: opracowanie własne na podstawie Komunikatu Centrum Badania Opinii Społecznej nr 125/2022 pt. *Polacy o wychowaniu dzieci*, październik 2022 r., s. 6, <https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php> (data dostępu: 29.10.2022 r.)

Ważnym elementem optymalnego funkcjonowania środowiska rodzinnego jest właściwa komunikacja, ponieważ „Skuteczne komunikowanie się jest spoiwem rodziny, ułatwiającym współpracę i wzajemne wspieranie się, tworzenie i zmienianie zasad wspólnego życia, potrzeb i zwyczajów rodzinnych” (Sikorski 2021, s. 7). Przykład rodziców, ich codzienne wzajemne traktowanie się, otwarte sygnalizowanie przez wszystkich domowników potrzeb i oczekiwań, asertywność czy obecne w kontaktach bliskość, empatia, zrozumienie i szacunek – to tylko niektóre cechy relacji, które mogą być trwale internalizowane i rozwijane przez dzieci.

Czynniki środowiska rodzinnego sprzyjające sukcesowi życiowemu dzieci

Ważnym elementem wychowania w rodzinie jest dbałość rodziców o pomyślny wynik podejmowanych przez własne dzieci działań. W pierwszych latach życia, w atmosferze opiekuńczości i troski, większość czynności – szczególnie tych związanych z realizacją podstawowych potrzeb – wykonywana jest za potomstwo przez rodziców. W miarę upływu czasu dochodzi do coraz większego usamodzielnienia. Nie tylko czynności, ale również procesy myślowe, wnioski, wybory, cele nabierają coraz większego poziomu autonomii. To, co jest ważne dla rodziców, nadal może pozostawać tak samo ważne dla dzieci, ale ich własna niezależność akcentowana jest coraz silniej. Podejmowana przez rodziców w relacjach z dzieckiem rola opiekuna często ewoluuje i przyjmuje kolejne niezliczone znaczenia: doradcy, specjalisty, konsultanta, mentora... Dla dorastających dzieci coraz częściej miarą jakości i wyznacznikiem produktywności podejmowanych przez siebie działań jest samodzielność i skuteczność. Osiąganie sukcesów w życiu codziennym czy w ważnych aspektach funkcjonowania (np. w edukacji szkolnej, kontaktach towarzyskich) staje się ważnym, coraz bardziej zyskującym na znaczeniu elementem codzienności.

Termin „sukces” określany jest jako: „Pomyślny wynik jakiegoś przedsięwzięcia, osiągnięcie zamierzonego celu” (Bralczyk 2005, s. 800) albo „1. Postęp 2. Powodzenie, udanie się” – z łac. *successus* (Karłowicz i in. 1915, s. 507). Efektywnie realizowane cele, wykonywane zadania, to kolejne osiągnięte sukcesy. Rodzice życzą dzieciom ich jak najwięcej. Pragną również, aby wymiar sukcesu był trwały, aby jego następstwem było to, co sami często uważają za najlepsze: szczęście, dobrostan, dobrobyt, prestiż, sława itd. Ich życzenia są subiektywne. Najczęściej oczekują zdobycia przez dzieci czegoś wielkiego, ponadprzeciętnego, co ogólnie nazywane jest sukcesem życiowym.

Kategorię tę dość trudno jest sprecyzować, jednak można uznać, że „Sukces życiowy – to względnie stały, indywidualnie określony pozytywny rezultat podjętych przez człowieka działań dotyczących osiągnięcia materialnego bądź niematerialnego celu, który bezpośrednio związany jest z osiągnięciem czegoś, co subiektywnie stanowi najważniejsze dokonanie w dotychczasowym życiu jednostki lub też jest antycypowany, jako docelowo najważniejszy do osiągnięcia w życiu” (Łączek 2019, s. 30).

Rodzice, doceniając znaczenie oddziaływań wychowawczych występujących nie tylko w pierwszych latach życia dziecka, ale również w kolejnych fazach dorastania, starają się zapewnić jak najlepsze warunki rozwoju. Uwzględniając szereg czynników, tj.: wrodzone cechy osobowościowe dziecka, posiadane zaplecze ekonomiczno-socjalne, miejsce zamieszkania, dostęp do placówek edukacyjnych i infrastruktury kulturowej czy innych, podejmują działania mające na celu optymalizację czy wręcz maksymalizację „wyposażenia” dziecka w zasoby umożliwiające osiągnięcie jak najwyższego poziomu egzystencji w przyszłości. Ocena rzeczywistości jest i w tym zakresie bardzo zindywidualizowana. Nadmiar działań rodziców w kierunku zwiększenia aktywności dzieci może okazać się niewłaściwy i przynieść efekt odwrotny do zamierzonego. Utrzymanie akceptowanych zarówno przez rodziców, jak i dzieci w tym zakresie proporcji i pewnej równowagi wydaje się tutaj adekwatnym postępowaniem.

Poniżej zamieszczone zostały wyniki badań dotyczące określenia tych czynników środowiska rodzinnego, które sprzyjają osiągnięciu sukcesu życiowego. Są one częścią szerszego opracowania badań przeprowadzonych w 2021 roku w grupie 392 studentów Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Badania dotyczyły różnych aspektów sukcesu życiowego i jego rozumienia. Zostały zrealizowane z zastosowaniem metody sondażu diagnostycznego, z wykorzystaniem techniki ankiety, z użyciem narzędzia badawczego, którym był autorski kwestionariusz ankiety (Łączek 2021). Wybór tego wycinka badań podyktowany jest tematyką podjętą w bieżącym tekście, w którym głównym

motywem jest obszar dotyczący czynników środowiska rodzinnego sprzyjających osiągnięciu sukcesu życiowego przez dzieci w opinii badanych osób dorosłych.

W tabeli 2 przedstawione zostały szczegółowe informacje dotyczące wskazań respondentów. Jako czynniki środowiska rodzinnego sprzyjające osiągnięciu sukcesu życiowego najczęściej osób uznało kategorie: „wspieranie u dziecka wiary we własne siły” (73,7%), „rozwijanie wytrwałości w dążeniu do wyznaczonego celu” (64,5%), „częste okazywanie miłości rodzicielskiej” (54,8%), „rozwijanie kreatywności” (51,3%) i „bycie autorytetem dla dziecka” (48,7%) (tamże, s. 211). Dla rodziców najważniejsze okazało się takie oddziaływanie na dziecko, które wyzwoli w nim jego własny potencjał. Jeśli jednostka jest przekonana o sile własnych możliwości, jeśli ma świadomość własnej wytrwałości w dążeniu do celu, jeśli czuje się kochana przez najbliższych, to nawet jeśli teoretycznie, obiektywnie nie posiada w pełni zasobów adekwatnych do jego osiągnięcia, to i tak ten cel może oceniać jako jak najbardziej możliwy do zrealizowania pomimo wszystkich innych przeszkód.

Mniej ważne dla badanych okazały się kategorie: „rozwijanie pracowitości” (46,2%), *ex aequo* „rozwijanie umiejętności komunikacji interpersonalnej” i „konsekwencja w procesie wychowania” (każda z kategorii uzyskała po 26,5%), „rozwijanie wyobraźni” (25,5%) i „rozwijanie umiejętności planowania (wyznaczania celów)” (22,7%) (tamże, s. 211). Większość z tych kategorii dotyczy rozwijania cech dziecka, co w efekcie zwiększa jego potencjał i sprzyja podejmowaniu działań transgresyjnych.

Respondenci najrzadziej wskazywali kategorie: „częste pochwały” (16,6%), „wskazówki w gospodarowaniu czasem wolnym dziecka” (13,0%), „ukazanie, że uzyskanie nagrody czasem może być odroczone w czasie” (5,1%) oraz „częste wręczanie materialnych nagród za wykonanie jakiegoś zadania” (2,8%), a jedna osoba wskazała kategorię „inne” (0,3%) (tamże, s. 211). W tej grupie zastanawia niski odsetek wskazań dotyczący wypowiadania częstych pochwał skierowanych do dzieci, a przecież słowa uznania i aprobaty czy częste chwalenie są elementami wspierania wiary we własne siły. I to bardzo ważnymi. A jednak nadal – jak się okazuje – są niedocenianym źródłem. Dziecko słyszące od rodziców częste pochwały utwierdza się w przekonaniu o słuszności własnych działań. Okazywana ze strony rodziców akceptacja, która przekazywana jest m.in. w formie wypowiadanych pochwał, powoduje wzrost przekonania o wewnątrzsterowności. Dodatkowo w naturalny sposób zwiększa się poczucie własnej wartości, co skutkuje osiągnięciem wyższego poziomu samooceny.

Tabela 2. Czynniki środowiska rodzinnego sprzyjające osiągnięciu sukcesu życiowego w opinii badanych*

Lp.	Kategoria	N	%
1.	Wspieranie u dziecka wiary we własne siły	289	73,7%
2.	Rozwijanie wytrwałości w dążeniu do wyznaczonego celu	253	64,5%
3.	Częste okazywanie miłości rodzicielskiej	215	54,8%
4.	Rozwijanie kreatywności	201	51,3%
5.	Bycie autorytetem dla dziecka	191	48,7%
6.	Rozwijanie pracowitości	181	46,2%
7.	Rozwijanie umiejętności komunikacji interpersonalnej	104	26,5%
8.	Konsekwencja w procesie wychowania	104	26,5%
9.	Rozwijanie wyobraźni	100	25,5%
10.	Rozwijanie umiejętności planowania (wyznaczania celów)	89	22,7%
11.	Częste pochwały	65	16,6%
12.	Wskazówki w gospodarowaniu czasem wolnym dziecka	51	13,0%
13.	Ukazanie, że uzyskanie nagrody czasem może być odroczone w czasie	20	5,1%
14.	Częste wręczanie materialnych nagród za wykonanie jakiegoś zadania	11	2,8%
15.	Inne	1	0,3%

Źródło: Łączek, T. (2021), *Life Success of Academic Youth in the Social Distance Environment – The Next Wave of the Pandemic*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 211.

* Z uwagi na zastosowanie w kwestionariuszu ankiety pytania wielokrotnego wyboru, wartości procentowe w kolumnie „%” nie sumują się do 100%

Wyszczególnione kategorie czynników środowiska rodzinnego sprzyjające osiągnięciu sukcesu życiowego są z pewnością tylko częścią większego zbioru. Być może szersze znaczenie należałoby przypisać sferze duchowości lub następującym czynnikom: poziom bliskości emocjonalnej, jakość relacji interpersonalnych z rodzeństwem czy też zjawisko transmisji międzypokoleniowej. Podejmowanie przez rodziców racjonalnych działań sprzyjających osiąganiu przez dzieci pozytywnych rezultatów wymaga zindywidualizowania. Oznacza to, że najważniejsze wcale nie jest to, co rodzice niezależnie od okoliczności sami, bez udziału dziecka określili w planach. Kluczową kwestią jest uwzględnienie realnych możliwości dziecka, jego wrażliwości i całej podmiotowej struktury jego człowieczeństwa.

Podsumowanie

Rodzina stanowi podstawę prawidłowego rozwoju społeczeństw. Umożliwia samorealizację, ułatwia urzeczywistnienie aspiracji życiowych, przygotowuje do prawidłowego wypełniania ról społecznych. W środowisku rodzinnym obecność czynników sprzyjających osiągnięciu sukcesu życiowego przez dzieci jest przez rodziców oczekiwana. Każdy sukces dziecka jest jednocześnie sukcesem rodziców.

W przedstawionych wynikach badań najkorzystniejsze działanie rodziców zmierzające do osiągnięcia sukcesu życiowego dziecka obejmuje wspieranie u niego wiary we własne siły. Do tego nie są konieczne wysokie zarobki rodziców ani dobra pozycja ekonomiczno-bytowa. Nie jest niezbędne wykonywanie satysfakcjonującej pracy czy posiadanie prestiżu społecznego. Nieważne jest też pochodzenie, miejsce zamieszkania, reprezentowany światopogląd. Istotne jest to, czy rodzice kochają dzieci i dostrzegają na co dzień ich własny potencjał; czy pragną ich dobra i samorealizacji. I wreszcie – czy mimo wszystko chcą i potrafią wspierać własnym czynem, słowem, pochwałami, docenianiem osiągniętych efektów (ale również i zamiarów) aktywność dzieci. Wspieranie u dzieci wiary we własne siły jest nieodzownym elementem ich prawidłowego rozwoju.

Rodzina sprzyja holistycznemu rozwojowi dzieci, ale również rodziców, a „Poprzez określoną strukturę ról, stabilność oraz niezmienność jest środowiskiem na tyle bliskim i bezpiecznym, że człowiek zwykle do niej kieruje swoje troski, lęki, trudności. Chętnie też dzieli się codziennymi radościami, sukcesami, powodzeniem w różnych obszarach życia” (Wałęcka-Matyja, Janicka 2021,

s. 31). Warto o tym pamiętać. Należy podkreślić pozytywne znaczenie rodziny i jej ponadczasową wartość, która pomimo transformacji geopolitycznych, zmian cywilizacyjnych, konfliktów militarnych i innych niekorzystnych zjawisk stale trwa i pozwala z nadzieją funkcjonować kolejnym pokoleniom.

BIBLIOGRAFIA

- Adamski F. (2002), *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bieniok H. (2019), *Podstawy przedsiębiorczości osobistej (zaradności życiowej), czyli jak osiągnąć sukces w życiu?*, Katowice: Wydawnictwo KOS.
- Bralczyk J. (red.) (2005), *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cybal-Michalska A. (2014), *Szkoła jako kreator proaktywności podmiotu w świecie wielości możliwości*, „*Studia Pedagogiczne*”, t. LXVII, s. 119–128.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W. (1915), *Słownik języka polskiego*, t. VI, Warszawa: Nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego w drukarni „Gazety Handlowej”.
- Karpińska A., Zińczuk M., Kowalczyk K. (2021), *Wprowadzenie*, w: A. Karpińska, M. Zińczuk, K. Kowalczyk (red.). *Nauczyciel we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej* (s. 13–19), Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Komunikat Centrum Badania Opinii Społecznej nr 125/2022 pt. *Polacy o wychowaniu dzieci*, październik 2022 r. <https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php> (data dostępu: 29.10.2022).
- Łączek T. (2019), *Determinanty sukcesu życiowego młodzieży*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Łączek T. (2021), *Life Success of Academic Youth in the Social Distance Environment – The Next Wave of the Pandemic*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Nowak M. (2008), *Teorie i koncepcje wychowania*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Olbrycht K. (2006), *Wychowanie do życia w rodzinie jako współnocie osób*, w: W. Korzeniowska, U. Szuścik (red.), *Rodzina. Historia i współczesność. Studium monograficzne* (s. 243–250), Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Świętochowski W. (2014), *Rodzina w ujęciu systemowym*, w: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 21–45), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Dz.U. z 2022 r., poz. 2202, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=W-DU20220002202> (data dostępu: 12.11.2022).

Sikorski W. (2021), *Psychologia relacji wewnątrzrodzinnych. Komunikowanie się i psychoterapia*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.

Walęcka-Matyja K., Janicka I. (2021), *Rodzina jako wartość. Analiza psychologiczna wartości rodzinnych*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

STRESZCZENIE

W artykule przedstawione zostały zagadnienia związane oddziaływaniem środowiska rodzinnego na rozwój dzieci ze szczególnym uwzględnieniem czynników sprzyjających osiągnięciu przez nie sukcesu życiowego. Zwrócono uwagę na formalne zakwalifikowanie zagadnień familiologicznych do wyodrębnionego niedawno obszaru nauki, którą jest dziedzina nauk o rodzinie, z równoczesnym określeniem w niej dyscypliny naukowej: nauki o rodzinie.

Zamieszczone zostały wyjaśnienia terminologiczne podstawowych pojęć związanych z podejmowaną tematyką oraz własne rozważania dotyczące głównych wyznaczników prawidłowego funkcjonowania rodziny we współczesnym społeczeństwie. Przedstawione zostały wyniki badań, które zostały niedawno opublikowane przez Centrum Badania Opinii Społecznej w raporcie odnoszącym się do rodziny i wychowania rodzinnego oraz wybrane wyniki badań własnych w zakresie opinii związanych z określeniem korzystnych czynników sprzyjających osiągnięciu sukcesu życiowego dzieci. Całość zakończona jest podsumowaniem, w którym zawarte zostały autorskie konkluzje i wnioski.

Celem artykułu jest przedstawienie znaczenia środowiska rodzinnego w kontekście optymalnego rozwoju człowieka oraz wskazanie czynników sprzyjających osiągnięciu sukcesu życiowego dzieci. Podjęta tematyka ma wieloaspektowy wymiar, bowiem oprócz rodziców, wychowawców czy nauczycieli jej odbiorcami mogą być wszystkie osoby, którym bliskie są zagadnienia samorealizacji.

SŁOWA KLUCZOWE: rodzina, środowisko rodzinne, sukces życiowy, sukces, uwarunkowania

SUMMARY

The article presents issues related to the impact of the family environment on the development of children, with particular emphasis on factors conducive to their success in life. Attention was paid to the formal qualification of familiological issues to the recently separated area of science, which is the field of family science, with the simultaneous definition of a scientific discipline in it: family science.

There are terminological explanations of the basic concepts related to the subject matter and own reflections on the main determinants of the proper functioning of the

family in modern society. The results of research that have been recently published by the Public Opinion Research Center in a report on the family and family upbringing have been presented, as well as selected results of own research in the field of opinions related to the determination of favorable factors conducive to the success of children in life. The whole is finished with a summary, which includes the author's conclusions and conclusions.

The aim of the article is to show the importance of the family environment in the context of optimal human development and to indicate the factors conducive to the success of children in life. The subject matter has a multi-faceted dimension, because apart from parents, educators or teachers, its recipients can be all people who are close to the issues of self-realization.

KEYWORDS: family, family environment, life success, success, conditions

TOMASZ ŁĄCZEK – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Pedagogika / Pedagogy

Przysłano do redakcji / Received: 29.05.2023

Data akceptacji do publikacji / Accepted: 15.12.2023